

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΤΕΡΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΓΛΗΝΟΥ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΔΑΣΚΑΛΟ

«Ευτυχισμένος είνε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ καὶ πεθαίνει γιὰ ἓνα μεγάλο ἰδανικό».

(Δ. Γληνός, Ἀκροναυπλία, Ὀχτώβρης 1937).

Στις 17 τοῦ Ἰούνη τοῦ 1942 ὁ Δάσκαλος ἔφτανε μὲ τὴ συνηθισμένη του ἀκρίβεια στὸν τόπο τῆς παράνομης συνάντησής μας. Ἐδῶ καὶ λίγες βδομάδες εἶχε γλυτώσει ἀπὸ τὶς ἐγκληματικὲς διαθέσεις τῶν ὀργάνων τῆς Εἰδικῆς ἀσφάλειας ποὺ τὸν εἶχαν παραδώσει ἄρρωστο στοὺς Ἰταλοὺς κ' εἶχε ξεφύγει καὶ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἰταλῶν φασιστῶν, ποὺ ὑπολόγισαν πὼς ὁ θάνατος τοῦ ἄρρωστου Γληνοῦ στὰ χέρια τους θὰ τοὺς ἔφερνε πολὺ μεγάλη ζημιά. Τὸν ἀπελευθέρωσαν ἀφοῦ τοῦ εἶχαν προβάλλει τὴν ἀπειλή: «Τὸ κεφάλι σου δὲ στέκει καλὰ στοὺς ὤμους σου! Πρόσεξε μὴν ἀνοίξεις τὸ στόμα σου, οὔτε νὰ δεῖς κανένα!»

Ὁ Δάσκαλος, ἀψηφώντας τὶς ἀπειλὲς τῶν κατακτητῶν, ἔφτανε μὲ βῆμα σταθερὸ στὸν καθορισμένο τόπο τῆς συνάντησής μας γιὰ νὰ διαβιβάσει στὸ κόμμα του πληροφορίες, νὰ ζητήσῃ ὁδηγίες, νὰ δώσει τὴ συνεργασία του στὸ «Ριζοσπάστη» καὶ στὴν «Κομμουνιστικὴ ἐπιθεώρηση». Ἦτανε γεμᾶτος ἔννοια τότε ὁ Γληνός. Εἶχε τὴν ἔννοια ὅλης τῆς Ἑλλάδας καὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἐκφρασμένη στὸ πρόσωπό του. Πάντα αισιόδοξος ὅμως καὶ πάντα βέβαιος γιὰ τὴ νίκη. «Δὲν ὑπάρχει, μοῦ ἔλεγε τότε, καμμιά θεωρία στὸν κόσμο, ποὺ ἡ ζωὴ, ἡ πραγματικότητα, ἡ κάθε στιγμή, ποὺ περνᾷ νὰ τὴν επικυρώνει καὶ νὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει τόσο πανηγυρικά, ὅπως επικυρώνεται καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἡ θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν ἴδια. Ξαίρεις, πρόσθεσε, τέλειωσα τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ δοκίμιου τῆς διαλεκτικῆς φιλοσοφίας, τὴ διαλεκτικὴ τῆς γνώσης. Πρέπει τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ τὸ τελειώσω τώρα γιὰ νὰ εἶνε ἔτοιμο νὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση. Μετά, δὲν ξαίρω ἂν θὰ ἔχω καιρὸ νὰ δουλέψω ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα. Θὰ σοῦ τὸ φέρω στὴν ἐρχόμενη συνάντησή μας νὰ τὸ πάρεις νὰ τὸ διαβάσεις». Χωρίσαμε μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ξαναἰδωθοῦμε μετὰ δύο μέρες, μὰ δὲν ξανα συναντηθήκαμε. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρῶτ' οἱ Ἰταλοὶ μὲ τὴν συνεργασία ἐλλήνων πραχτόρων τους μὲ ἔπιασαν καὶ σὲ λίγους μῆνες βρέθηκα στὶς φασιστικὲς

φυλακὲς τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπὸ κεῖ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον, στὴ Γερμανία γιὰ ἀναγκαστικὴ δουλειά. Στὴ Γερμανία, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1944, ἔπαιρνα ἓνα γράμμα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ποὺ μοῦ ἔγραφαν ὅτι ὁ «θεῖος Δημήτρης ἔκανε ἐγγείριση». Δὲν πῆγε καθόλου ὁ νοῦς μου στὸ κακό. Κατέβαινα στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τρεῖς χρόνια, τελείως ἀνύποπτος καὶ χαρούμενος σκεφτόμουνα τὴ συνάντησή μου μὲ τὸν ἀγαπημένο μας δάσκαλο. Στὸ δρόμο ἀπὸ ἓνα ἔντυπο τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδας μάθαινα τὴ θλιβερὴ εἶδηση τοῦ ἀναπάντεχου θανάτου του. Διάβαζα τὸν τίτλο μιᾶς νεκρολογίας στὴν πρώτη ἐπέτειο τοῦ θανάτου του: «ἓνας χρόνος ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του. Δημήτρης Γληνός. Σῆμα καὶ ἰδέα γιὰ κάθε πνευματικὸ ἄνθρωπο».

Στὶς γραμμὲς, ποὺ ἀκολουθοῦνε θὰ γραφοῦν μερικὲς σκόρπιες ἀναμνήσεις, ποὺ ἴσως βοηθήσουν κι αὐτὲς τὸν αὐριανὸ βιογράφο τοῦ Γληνοῦ νὰ κατανοῆσει τὴν πλούσια προσωπικότητά του. Αὐτὲς οἱ σκόρπιες ἀναμνήσεις ἀναφέρονται στὰ φοιτητικὰ μας χρόνια 1930 - 1934, ὅπου ὁ Γληνός μᾶς βοήθησε ὅσο κανεῖς ἄλλος, στὰ χρόνια τοῦ κατατρογμοῦ του ἀπὸ τὴν κοσμογονία τοῦ Κονδύλη καὶ τὴν 4ῃ Αὐγούστου τοῦ Μεταξᾶ - Μανιαδάκη καὶ στὶς δύσκολες μέρες τῆς κατοχῆς.

Ο ΓΛΗΝΟΣ, Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΛΑΣΚΑΛΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

«Ἡ κομμουνιστικὴ ἐπιστήμη μὲ τὸ νὰ εἶνε ἐπαναστατικὴ ἀπέβηκε στὴν ἀστικὴ, δὲ σημαίνει πὼς πρέπει νὰ εἶνε κατώτερη σὲ ἀκρίβεια, ἀντικειμενικότητα καὶ εἰλικρίνεια. Ἀπεναντίας πρέπει νὰ εἶνε ἀνώτερη» (Δ. Γληνός).

Πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν παγκαλικὴ δικτατορία, μὰ περισσότερο μετὰ τὴν πτώση της, παρουσιάζεται ἰδιαίτερα ἔντονα στὴν ἀνώτερη ἐκπαίδευση καὶ εἰδικὰ στὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας, μιὰ ζωνερὴ προοδευτικὴ φοιτητικὴ κίνηση, ποὺ συγκεντρώνει ὄλους τοὺς προοδευτικοὺς φοιτητὲς, ποὺ μὲ τὴ φοιτητικὴ τους ζωὴ καὶ τὴν πείρα τους τὴν ἴδια εἶχαν πειστεῖ, πὼς ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση, τὸ πανεπιστήμιον εἰδικὰ, ὅπως λειτούργησε καὶ λειτουργεῖ δὲν πέτυχε, οὔτε πετυχαίνει τοὺς δύο βασικοὺς σκοποὺς του: νὰ κάνει μεθοδικὰ κτῆμα τῶν φοιτητῶν τίς γνώσεις καὶ τίς κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ τοὺς ἐξοπλίσῃ μὲ τὴ σίγουρη ἐκείνη μεθοδολογία, ποὺ θὰ τοὺς ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν ἐπιστημονικὰ, ὅπου καὶ ἂν βρεθοῦν, νὰ προαγάγουν τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὸν εἰδικὸ τομέα τῆς ἐργασίας των σὲ ὅποιαδήποτε γωνιά τῆς Ἑλλάδας καὶ ἂν τοποθετηθοῦν, νὰ ἐκπληρώσουν τὸ χρέος τους σὰν γιατροί, χημικοί, ἐκπαιδευτικοί, νομικοί. Ἡ θλιβερὴ αὐτὴ διαπίστωση, ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἡ δίψα γιὰ μόρφωση, ὁ ἔρωτας τῆς ἔρευνας καὶ ἀκόμη ὁ τρόμος ποὺ τοὺς προκαλοῦσε ἡ ἰδέα, πὼς ἦταν δυνατό νὰ προστεθοῦν κι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, σὰν πτυχιούχοι τοῦ «Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου» καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτέρων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, στὸν ἀριθμὸ τῶν πνευματικῶν ἀναπήρων τῆς χώρας, τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀπόφασιν νὰ

ὀργανωθοῦν, σὲ εἰδικοὺς ἐπιστημονικοὺς φοιτητικοὺς συλλόγους κατὰ πανεπιστημιακὰς σχολὰς καὶ σὲ γενικὰ μορφωτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα γιὰ ὅλους τοὺς σπουδαστὰς καὶ φοιτητὰς καὶ ἐκεῖ μέσα νὰ συμπληρώσουν τὴν γενικὴν μόρφωσίν τους καὶ νὰ πλουτίσουν τὸν εἰδικὸν ἐπιστημονικόν τους ἐξοπλισμόν. Μὲ αὐτὸ τὸ σκοπὸν ἰδρύθησαν εἰδικοί σύλλογοι κατὰ σχολὰς, ὅπως ἦταν ὁ «Ἀκαδημαϊκὸς» ὄμιλος τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἄλλοι παρόμοιοι σύλλογοι στὶς ἄλλες σχολὰς (θεολογική, φυσικομαθηματική, νομική), ἀνασυγκροτήθη δὲ τὸ παλιὸ φοιτητικὸ σωματεῖο, ἡ «Φοιτητικὴ συντροφία» καὶ ἰδρύθησαν νέα, ὅπως ἡ ὀργάνωσις τῶν «Πρωτοπόρων φοιτητῶν» στὰ 1931.

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις αὐτῶν τῶν προοδευτικῶν σωματείων δὲν ἦταν εὐκόλη, οὔτε ἡ συμμετοχὴ τῶν φοιτητῶν σ' αὐτὰ ἀκίνδυνη. Ἀντιμετώπιζαν τὸ γενικὸν κατατρεγμόν. Πολύμορφος ἦταν ὁ κατατρεγμός τους ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς καθηγητὰς, ποὺ ἦταν καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου. Φανατικὸς ἦταν καὶ ὁ κατατρεγμός ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς φοιτητὰς, ποὺ μὲ τὴν παρακίνησιν τῶν ἀντιδραστικῶν δασκάλων τους, ὀργανωμένοι σὲ ἀντιδραστικὰ φοιτητικὰ σωματεῖα, κατάτρεχαν μὲ ὅλα τὰ μέσα, συκοφαντοῦσαν τοὺς προοδευτικοὺς φοιτητὰς καὶ τοὺς συλλόγους των, ὀργάνωναν ἐνέδρες καὶ ξυλοδαρμούς, γινόντουσαν ἀκόμη πρόθυμα, καταδοτικὰ ὄργανα τῆς εἰδικῆς καὶ τῆς γενικῆς ἀσφάλειας γιὰ νὰ χτυπήσουν αὐτὴ τὴν πιὸ φωτεινὴν, προοδευτικὴν, ὀργανωμένην φοιτητικὴν κίνησιν.

Οἱ φοιτητὰς, ποὺ στὰ χρόνια αὐτὰ περνοῦν σταθερὰ, ἀποφασιστικὰ στὴν πλειοψηφία τους ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς πνευματικῆς ἀντίδρασης καὶ τῆς συντήρησις στὸ στρατόπεδον τῆς προόδου καὶ συντάσσονται μὲ τὸ προοδευτικὸν κοινωνικὸν κίνημα τῆς χώρας, βρίσκουν στὸν κατατρεγμόν ποὺ τοὺς γίνεται ἀπὸ τοὺς ἐσωπανεπιστημιακοὺς καὶ ἐξωπανεπιστημιακοὺς παράγοντας, θετικὴ βοήθεια, στοργικὴ ὑποστήριξις ἀπὸ λίγους, ἴσως λίγους φωτεινοὺς καθηγητὰς τῶν πανεπιστημίων μας καὶ ἀπὸ λιγότερους ἐξωπανεπιστημιακοὺς διανοούμενους. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους ξεχωρίζει ἡ φωτεινὴ φυσιογνωμία τοῦ Δ. Γληνοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γληνοῦ, ἡ στοργὴ του γιὰ τοὺς φοιτητὰς ἦταν σταθερὴ. Τὸ παράδειγμα του, ὁ κάθε λόγος του, ἡ καθοδήγησις του ἐνθουσίαζε, ἔδινε θάρρος μέσα στὶς πιὸ μαῦρες μέρες τῶν διωγμῶν ποὺ προκαλοῦσε ἡ πανεπιστημιακὴ ἀντίδρασις σὲ βάρος τῶν προοδευτικῶν φοιτητῶν. Στὸ πρόσωπον τοῦ Γληνοῦ ὅλος ὁ προοδευτικὸς φοιτητικὸς κόσμος ἀναγνώριζε τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπον, τὸ συνεπῆ διανοούμενον, τὸν ἀτρόμητον ἀγωνιστὴν, τὸ φωτεινὸν δάσκαλό του. Ὁ Γληνὸς ἔδειχνε τὸ μοναδικὸν δρόμον, ποὺ ἀνοίγεται μπροστὰ στοὺς φοιτητὰς. Κάθε ἐπικοινωνία τῶν φοιτητῶν μὲ τὸν Γληνὸν ἦταν μιὰ πνευματικὴ χαρὰ ἀνεχτίμητη καὶ ἓνα ἀνώτερον μάθημα. Καὶ ὁ Γληνὸς ἐδίδασκε ὄχι μόνον μὲ τὴν σοφίαν του γνῶμιν, ποὺ διατύπωνε πάντα πειστικὰ, ὀλοκάθαρα, φωτεινὰ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τρόπον ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ κάθε ζήτημα, μὲ τὴν μέθοδον ποὺ διερευνοῦσε τὸ κάθε πρόβλημα,

πὸ τοῦ ἔβαζαν οἱ φοιτητές, ἐδίδασκε μὲ τὴν ἄκρα ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία του, μὲ τὴν ἄνωτερότητά του, πὸ ἀντιμετώπιζε κι αὐτοὺς τοὺς πιὸ φανατικούς ἐχθρούς του.

Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ φοιτητικὴ ζωὴ τοῦ 1931 θὰ ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα πὸ δείχνει τὴν ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία τοῦ Γληνοῦ καὶ τὸ μεγάλο σεβασμὸ, πὸ εἶχε στὸ ἀκροατήριό του. Τὸ γραφεῖο τῶν πρωτοπόρων φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας, τὸ Νοέμβρη τοῦ 1931, εἶχε πάρει ἀπόφαση νὰ ἀναθέσει σ' ἓνα «διανοούμενο» νὰ κάνει διάλεξη γιὰ τὰ ἑκατοντάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου γερμανοῦ φιλόσοφου Χέγγελ. Μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ φοιτητὲς πῆγε, εἶδε τὸ «διανοούμενο» καὶ τοῦ πρότεινε νὰ κάνει τὴ διάλεξη μὲ θέμα: Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Ὁ «διανοούμενος» χωρὶς κανένα δισταγμὸ, προθυμότητος, «πανέτοιμος», δέχεται νὰ μιλήσει μέσα σὲ μιὰ βδομάδα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Πραγματικὰ μέσα σὲ μιὰ βδομάδα ἡ διάλεξη ἔγινε στὴν αἴθουσα τῶν τραπεζιτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων «Σὰν σουσί», μὰ ὁ ὁμιλητὴς μίλησε γιὰ ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνον γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ δὲ μίλησε. Γενικὴ ἦταν ἡ ἀπογοήτευση τῶν φοιτητῶν, τῶν μελῶν τοῦ γραφείου πρωτοπόρων φοιτητῶν καὶ ὄλων τῶν ἀκροατῶν. Ὁ μόνος ἱκανοποιημένος ἀπ' αὐτὴ τὴ διάλεξη ἦταν ὁ ὁμιλητὴς, πὸ σὰν τέλειωσε, στάθηκε κοντὰ στὸ βῆμα μὲ διάθεση νὰ δεχτεῖ τὰ συγχαρητήρια τῶν ἀκροατῶν του.

Κοινὴ ἀπαίτηση ἐκφράστηκε νὰ γίνει τὸ φιλοσοφικὸ μνημόσυνο τοῦ Χέγγελ μὲ ὁμιλητὴ ἀντάξιο τοῦ μεγάλου γερμανοῦ φιλόσοφου. Στὸ γραφεῖο τῶν πρωτοπόρων φοιτητῶν, ὅταν ἔγινε ἡ κριτικὴ γιὰ τὴ διάλεξη, πάρθηκε ἡ ἀπόφαση τρεῖς φοιτητὲς νὰ πᾶνε στὸ Γληνὸ νὰ τοῦ προτείνουν νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ τὴ σχέση της μὲ τὸ διαλεκτικὸ ὕλισμό τοῦ Μάρξ. Στὰ τέλη τοῦ Νοέμβρη πῆγαμε τρεῖς φοιτητὲς καὶ βρήκαμε τὸ Γληνὸ στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Δ. Δημητράκου, ὅπου τότε δούλευε. Μᾶς δέχτηκε φιλικότατα. Τὸν παρακαλέσαμε νὰ μᾶς ἀκούσει καὶ νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν πρότασή μας. Μᾶς ἀκουσε προσεκτικὰ, μὰ ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ νὰ δεχτεῖ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, γιὰτὶ εἶχε γίνει διάλεξη γιὰ τὸ ἴδιο θέμα μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἴδιου φοιτητικοῦ σωματείου ἀπὸ ἄλλο διανοούμενο (ὁ Γληνὸς παρακολουθοῦσε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας τόσο καλά, πὸ δὲν τοῦ ἔφευγε τίποτα). Τοῦ ἐξιστορήσαμε τὰ γεγονότα καὶ τοῦ ὁμολογήσαμε τὴν ἀπογοήτευσή μας ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ πρώτου ὁμιλητῆ. Ὁ Γληνὸς καὶ πάλι ἀρνήθηκε. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἓνας φοιτητὴς ἐτόλμησε καὶ εἶπε στὸ Γληνὸ: «Νομίζουμε, ὅτι μὲ τὴν κατηγορηματικὴ σας αὐτὴ ἀρνήσι νὰ δεχτεῖτε νὰ μιλήσετε γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ ἀναλαμβάνετε μιὰ μεγάλη ἠθικὴ εὐθύνη ἀπέναντι στοὺς φοιτητὲς. Μὴ ξεχνᾶτε, ὅτι οἱ φοιτητὲς διψᾶν γιὰ μόρφωση, ζητοῦν τὸ φῶς, τὴν ἀλήθεια. Μέσα στὸ πανεπιστήμιό δὲν τὰ βρίσκουν. Ἔρχονται σὲ σᾶς γιὰτὶ πιστεύουν, πὸς σεῖς κατέχετε τὴν ἀλήθεια, ἔχετε τὸ φῶς. Καὶ σεῖς ὁ ἀληθινὸς δάσκαλος τῆς νεολαίας ἀρνεῖστε τὸ φωτισμὸ της».

Ὁ Γληνός, πού εἶχε ἀνασηκώσει τὸ πρόσωπό του καὶ εἶχε στηλώσει τὰ δυὸ μεγάλα καὶ δλοφώτεινα μάτια του πάνω στὸ φοιτητῆ, σὰν νὰ ἤθελε νὰ βεβαιωθεί ἂν αὐτὰ πού ἔλεγε ὁ φοιτητῆς ἔβγαιναν μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του ἢ ἦταν λόγια ἀπλῆς κολακείας, ἀφοῦ βεβαιώθηκε μὲ τὰ διερευνητικά του μάτια γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τοῦ φοιτητῆ, χαμήλωσε τὰ μάτια του, πού εἶχαν στὸ μεταξὺ ὑγρανθεῖ, ὑποχώρησε καὶ δέχτηκε νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Τότε προχωρήσαμε γιὰ νὰ συζητήσουμε μαζί του γιὰ τὴν ἡμερομηνία καὶ τὴν αἴθουσα, ὅπου θὰ γινόταν ἡ διάλεξη. — «Ἄ, βιάζεστε πολὺ, μᾶς λέει. Δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ διάλεξη, ἂν δὲν περάσουν τρεῖς μῆνες. Μετὰ τρεῖς μῆνες θὰ μπορῶ νὰ εἶμαι ἕτοιμος νὰ μιλήσω πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα». Ὑποστηρίξαμε πὼς ἡ διάλεξη θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει μέσα στὸ 1931, πού ἦταν ὁ χρόνος τῆς ἑκατοντάχρονης ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Χέγγελ καὶ ὄχι στὸ 1932. Ὁ Γληνός ὅμως ἦταν τότε ἀνένδοτος. Δὲν ὑποχωροῦσε. «Δὲν εἶνε δυνατό νὰ ἐμφανισθῶ ἐγὼ στὸ κοινὸ γιὰ νὰ μιλήσω γιὰ τὸ Χέγγελ χωρὶς νὰ προετοιμασθῶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Καὶ θέλω γι' αὐτὸ τουλάχιστο τρεῖς μῆνες». Εἶδαμε πὼς δὲν ἦταν τρόπος νὰ τὸν πείσουμε νὰ ἀλλάξει γνώμη. Πιὸ σωστά, ἡ στάση του μᾶς εἶχε πείσει πὼς εἶχε δίκιο. Τὸν εὐχαριστήσαμε θερμὰ γιατί δέχτηκε νὰ μιλήσει, ἔστω καὶ μετὰ τρεῖς μῆνες καὶ φύγαμε. Φύγαμε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ Γληνοῦ χαρούμενοι γιατί εἶχε δεχτεῖ νὰ ἐτοιμάσει τὴ διάλεξη καὶ βαθύτατα συγκινημένοι μὲ τὴν ἀκρότατη ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία του. Μᾶς εἶχε δώσει ἕνα πολύτιμο παράδειγμα. Ὁ Γληνός, ὁ μαρξιστῆς διανοούμενος, πού σὲ ὅλη τὴν πνευματικὴ του ζωὴ μελετοῦσε καὶ ξαναμελετοῦσε τὴ φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα τὴ διαλεκτικὴ φιλοσοφία, ἰδεαλιστικὴ καὶ ματεριαλιστικὴ, ἤθελε τρεῖς μῆνες γιὰ νὰ ἐτοιμαστεῖ, γιὰ νὰ ἐμφανισθεῖ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, ὅταν ὁ «διανοούμενος» τῆς κακῆς ὥρας ἦταν ἕτοιμος, «πανέτοιμος», νὰ μιλήσει μέσα σὲ μιὰ βδομάδα! Πόσο διδαχτικὴ ἦταν ἡ σύγκριση γιὰ μᾶς τῶν δυὸ ἀνθρώπων! Πόσο διδαχτικὴ στάθηκε καὶ ἡ σύγκριση τῶν ἀποτελεσμάτων, πού εἶχε ὁ καθένας τους στοὺς ἀκροατῆς των. Ὁ Γληνός, ὕστερα ἀπὸ τέσσερες μῆνες, τὸ Μάρτη τοῦ 1932, ἔδωσε τὴ διάλεξή του στὸ θέατρο Κεντρικόν, μέσα σὲ μιὰ αἴθουσα κατὰμεστη ἀπὸ φοιτητῆς, διανοούμενους, καλλιτέχνες, ἐργάτες. Μίλησε μιάμιση ὥρα χωρὶς κανένα σημείωμα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Κάρλ Μάρξ. Ὁ Γληνός ἀνάπτυξε τὸ δύσκολο θέμα του μὲ τὴ φημισμένη σαφήνεια καὶ καθαρότητα τῆς διαλεκτικῆς σκέψης του καὶ ἔκανε κατανοητῆς τὶς δύσκολες φιλοσοφικῆς ἔννοιες στὸ ἀνομοιογενὲς ἀκροατήριό του, πού εἶχε κρεμαστεῖ ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Ἡ διάλεξη τοῦ Γληνοῦ ἦταν μιὰ πνευματικὴ ἀπόλαυση.

Τὴν ἴδια πνευματικὴ χαρὰ ἔζησαν οἱ προοδευτικοὶ φοιτητῆς καὶ διανοούμενοι καὶ οἱ συνειδητοὶ ἐργάτες τῆς Ἀθήνας ἕνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 20 τοῦ Μάρτη τοῦ 1933, ὅταν ὁ Γληνός μίλησε στὴν ἴδια αἴθουσα μὲ θέμα: «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κάρλ Μάρξ» στὰ πενήντάχρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Ὁ Γληνὸς ὅμως δὲν περιορίστηκε μόνο νὰ δίνει δημόσιες διαλέξεις πρὸς τοὺς φοιτητὲς. Ἐγραφε εἰδικὰ γιὰ τοὺς φοιτητὲς μελέτες, ἄρθρα. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1932 δέχτηκε προθυμότατα νὰ μᾶς γράψει τὸν ὠραιότατο πρόλογό του στὸ βιβλίο τοῦ Kurella «Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση στὸν πολιτισμό», ὅπου διατύπωσε τὰ γενικότατα γνωρίσματα τοῦ σοσιαλιστικοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ἔκανε μιὰ ἀδυσώπητη κριτικὴ τῆς κατάπτωσης τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ καθοδήγησή του μέρα μετὰ τὴν ἄλλη μέρα γινότανε ὄλο καὶ πιὸ στενὴ, στοργικὴ, πατρικὴ. Τοὺς βοηθοῦσε μὲ ὑποδείξεις θεμάτων καὶ τῆς βιβλιογραφίας τῶν γιὰ τὰ φροντιστηριακὰ τους θέματα, γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν θεμάτων καὶ τῶν συζητήσεων, ποὺ γίνονταν στὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἀκόμη, βλέποντας τὶς δυσκολίες τὶς γλωσσικὰ καὶ μεθοδολογικὰ στὴ διερεύνηση ἑνὸς θέματος ἐπιστημονικοῦ, εἶχε ἀποφασίσει νὰ δώσει μιὰ σειρὰ ἐσωτερικὰ μαθήματα μόνο γιὰ τοὺς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς. Ἦθελε νὰ δώσει τὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τὴ θέσιν τοῦ προβλήματος στὴν ἐποχὴ μας καὶ τὰ καθήκοντα τῶν νέων δημοτικιστῶν ἐπιστημόνων. Σὺν συνέχειαν τὰ καθαρῶς γλωσσικὰ αὐτὰ μαθήματα εἶχε σκοπὸ νὰ δώσει μιὰ σειρὰ μεθοδολογικὰ μαθήματα, ὅπου θὰ ἐδίδασκε τὴ θεωρίαν καὶ τὴν πρακτικὴν τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης, τῆς δημόσιας ὁμιλίας καὶ τοῦ στρωτοῦ γραψίματος. Ἡ «Φοιτητικὴ συντροφιά», ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ὀργανώσῃ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτὰ μαθήματα, ἔκανε πολλὰς ἐνέργειες καὶ παρουσιάσεις σὺν ὑπεύθυνες ἀστυνομικὰς ἀρχὰς γιὰ νὰ τῆς δοθῆι ἡ ἄδεια νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ μαθήματα σὲ μιὰ αἴθουσαν τῆς Ἀθήνας. Μὰ αὐτὸ στάθηκε ἀδύνατον. Ὁ τότε διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Βαβούρης στὴν ἐπιτροπὴν ἀπὸ φοιτητὲς τῆς Φοιτητικῆς συντροφιάς, ποὺ παρουσιάστηκε νὰ διαμαρτυρηθῆι γιὰ τὴν ἀστυνομία δὲν ἔδινε τὴν ἄδειαν, δήλωσε: «Εἶμαι πρόθυμος νὰ δώσω ἄδειαν συγκέντρωσης στὸ κομμουνιστικὸν κόμμα, μὰ ὄχι στὴ Φοιτητικὴν συντροφίαν γιὰ μαθήματα τοῦ Γληνοῦ».

Ὁ Γληνὸς καὶ παρὰ τὴν ἄρνησιν τῆς ἀστυνομίας νὰ δώσει ἄδειαν γιὰ τὰ μαθήματά του, δὲν ἀδράνησε, δὲν ἔπαυσε νὰ καθοδηγῆι τοὺς φοιτητὲς. Πήγαινε σὲ παράνομες μικρὰς συσκέψεις καὶ συγκεντρώσεις φοιτητῶν σὲ συνοικιακὰ φοιτητικὰ φτωχόσπιτα τῆς Ἀθήνας, σὲ ἀπόκεντρα καφενεῖα καὶ σὲ μισοπαράνομες ἐκδρομὰς.

Ἀλησμόνητη θὰ μείνῃ στὸς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας ἡ ἐκδρομὴ τῆς Φοιτητικῆς συντροφιάς στὸν Ἄη Γιάννη τὸν Καρέαν, τὴ μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1932, ὅπου ἤρθε καὶ μίλησε ὁ Γληνός. Σὲ μιὰ ὁμορφὴν πλαγιὰ τοῦ Ὑμηττοῦ, στὸ προαύλιον μπροστὰ στὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Ἄη Γιάννη, οἱ φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας, καθισμένοι γύρω τριγύρω στὸ Δάσκαλον, παρουσίαζαν μιὰ βιβλικὴν σκηνήν, ποὺ θύμιζε σκηνὴν ἀπὸ τὶς διδασκὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ Γληνὸς μᾶς μίλησε γιὰ τὴ μαρξιστικὴν γνωσιοθεωρίαν καὶ καθόρισε τὴν διαλεκτικὴν ματεριαλιστικὴν σχέσιν καὶ ἀλληλεξάρτησιν καὶ ἀλληλεπίδρασιν, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ εἶναι, πρῶτον

καὶ νοεῖν. Μιὰ ἐπιγραμματικὴ διατύπωση τῶν βασικῶν ἐννοιῶν, ποὺ ἀνάπτυξε ὁ Γληνὸς στὴν ἐκδρομὴ μας αὐτὴ, δημοσίευσε ὁ ἴδιος στὸ περιοδικὸ «Μελέτη - Κριτικὴ» τὸ Μάη τοῦ 1932, ποὺ ὁ ἴδιος ἀργότερα, τὸ 1938 στὴν Ἀκροναυπλία, χαρακτήριζε σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες σελίδες ποὺ ἔχει γράψει σ' ὅλη τὴ ζωὴ του.

Πολύτιμες στάθηκαν γιὰ τοὺς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας καὶ οἱ ὑποδείξεις του γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο μελέτης. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀνάπτυξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1934 σ' ἓνα κύκλο ἀπὸ σπουδαστὲς καὶ φοιτητὲς σ' ἓνα καφενεῖο τῆς Ἀθήνας. Εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ παρευρεθῶ καὶ νὰ τὸν ἀκούσω. Γράφω μερικὲς ἀπὸ τὶς σκέψεις του, ποὺ δίνουν, ὡς ἓνα βαθμὸ, καὶ τὸν τρόπο τῆς προσωπικῆς μελέτης του, ὅπως τὶς θυμᾶμαι, ὕστερα ἀπὸ ἑντεκα χρόνια. Ὁ Γληνός, ἀφοῦ ἔκανε μιὰ σωκρατικὴ συζήτηση μὲ τοὺς φοιτητὲς γιὰ τὸν ἀποδοτικότερο τρόπο μελέτης, ποὺ ἔδειξε πὼς ὁ τρόπος μελέτης τῶν ἦταν ἐλαττωματικὸς, ἤρρισε νὰ ἐκθέτει τὴν προσωπικὴ του γνώμη γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ μελετοῦμε ἓνα ἐπιστημονικὸ ἔργο.

ΜΕΛΕΤΗ — ΜΑΧΗ

«Μελέτα, μὰ ἔχε ἀγρυπνα καὶ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου στὴ ζωὴ».
(Δ. Γληνός).

Ἡ μελέτη τοῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλίου ἀρχίζει, μᾶς ἔλεγε ὁ Γληνός, προτοῦ νὰ τὸ ἀνοίξουμε. Ὅταν πάρουμε στὰ χέρια μας τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο γιὰ νὰ τὸ μελετήσουμε δὲν πρέπει νὰ βιαστοῦμε νὰ τὸ ἀνοίξουμε καὶ νὰ ἀρχίσουμε τὴ μελέτη του. Ὁχι. Τὸ πρῶτο, ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε εἶνε νὰ σκεφτοῦμε, ὅσο μπορεῖ περισσότερο πάνω στὸ θέμα, ποὺ ἀναφέρεται τὸ βιβλίο. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἐμεῖς τί ξέρουμε, τί θὰ μπορούσαμε νὰ γράφαμε. Πῶς ἐμεῖς θὰ γράφαμε ἓνα βιβλίο πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Θὰ πρέπει νὰ προσπαθῆσουμε νὰ κατατάξουμε στὸ μυαλό μας ἢ πάνω σ' ἓνα χαρτὶ τὴν ὕλη τῶν γνώσεων, ποὺ ἔχουμε. Νὰ προχωρήσουμε στὴ διάρθωση τῆς ὕλης, ποὺ διαθέτουμε. Ὅταν θὰ ἔχουμε τελειώσει αὐτὴ τὴ διανοητικὴ ἐργασία, θὰ ἔχουμε τελειώσει τὸ στάδιο τῆς ἀπαραίτητης προπαρασκευῆς γιὰ νὰ ἀρχίσουμε μὲ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ βιβλίου. Τότε θὰ ἀνοίξουμε τὸ ἐπιστημονικὸ βιβλίο. Θὰ πᾶμε στὸ τέλος εἴτε στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου γιὰ νὰ βροῦμε τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων του. Ἡ μελέτη τοῦ πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου θὰ μᾶς δώσει τὴν πρώτη δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε συνοπτικὰ καὶ νὰ ἐχτιμήσουμε τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀξία τοῦ συγγραφέα. Εἶνε ἡ πρώτη συνάντηση τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὸν ἀντίπαλό του, τὸ συγγραφέα. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε καλὰ διαβάζοντας τὸν πίνακα περιεχομένων. Μᾶς ἱκανοποιεῖ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ βιβλίου, ἢ διάρθωση τῆς ὕλης, ποὺ ἔκανε ὁ συγγραφέας στὸ ἔργο του; Τὶ τὸ νέο μᾶς προσφέρει ἢ διάταξη τῆς ὕλης; Παραλείπει ἐνότητες, ποὺ ἐμεῖς τίς ἔχουμε

σκεφτεῖ καὶ θὰ τις διευρευνούσαμε ἂν δουλεύαμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ; Πρέπει νὰ σημειώνουμε τὰ νέα στοιχεῖα, πὸ μᾶς προσφέρει ὁ συγγραφέας μὲ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων του καὶ τις ἑλλείψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, πὸ κατὰ τὴν κρίση μας παρουσιάζει σ' αὐτόν.

Καὶ μέσα σὲ μιὰ μικρὴ παρέκβαση, ὁ Γληνὸς μᾶς ἐτόνισε πόσο εἶνε ἀπαραίτητο τὸ σχέδιο γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου καὶ ἡ ἁρμονικὴ διάρθρωση καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ βιβλίου ἢ τοῦ λόγου καὶ ἔφερε σὰν παράδειγμα γιὰ μίμησιν τὸ ἔργο τοῦ Στάλιν. «Ὁ Στάλιν, μᾶς ἔλεγε, εἶνε σήμερα ὁ μεγαλύτερος στυλίστας, ὁ καλύτερος οἰκοδόμος καὶ ἀρχιτέκτονας τοῦ γραφοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου. Εἶνε ὁ μεγαλύτερος ρήτορας. Δὲν ἔχετε παρὰ νὰ μελετήσετε τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους του γιὰ νὰ πεισθεῖτε γι' αὐτό. Πάρτε τα γιὰ ὑπόδειμά σας».

Καὶ ὁ Γληνὸς συνέχιζε : «Ὅταν θὰ ἔχουμε κάνει τὴν πρώτη ἀνίχνευση τοῦ ἀντιπάλου μας, τοῦ συγγραφέα, στὸν πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου θὰ προχωρήσουμε στὴ βιβλιογραφία, πὸ πρέπει κάθε ἐπιστήμονας συγγραφέας νὰ δίνει. Πρέπει νὰ προσέξουμε πολὺ τὴ βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας μᾶς προσφέρει νέα ἔργα, πὸ δὲν τὰ εἶχαμε ὑπόψη μας ; Ἔχει ὑπόψη τοῦ ὅλα τὰ βασικὰ ἔργα, πὸ ἔχουμε μεις ὑπόψη μας ; Εἶνε ἐνημερωμένος στὴν ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία τοῦ θέματος, πὸ διερευνᾷ ; Ἀφοῦ θὰ ἔχουμε μελετήσει καὶ τὴ βιβλιογραφία θὰ προχωρήσουμε τότε γιὰ νὰ μελετήσουμε τὸν πρόλογο, εἴτε τὴν εἰσαγωγή, πὸ τυχὸν θὰ ἔχει προτάξει ὁ συγγραφέας στὸ κυρίως διερευνητικὸ μέρος τοῦ ἔργου του. Μετὰ τὸν πρόλογο καὶ τὴν εἰσαγωγή θὰ ἀρχίσουμε τὴ μελέτη συστηματικὰ καὶ κριτικὰ τοῦ κυρίως ἔργου. Ἀπέναντι στις ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέα θὰ σταθοῦμε πάντοτε κριτικά. Δὲ θὰ ἀποδεχθοῦμε καμμιά του γνώμη, εἴτε ἀντίληψη χωρὶς νὰ τὴν ἐλέγξουμε καὶ νὰ τὴ βασανίσουμε ἐπιστημονικά. Τὴν ἐπιχειρηματολογία του θὰ τὴν παρακολουθήσουμε μὲ δελτία καὶ μολύβι στὸ χέρι. Θὰ σημειώνουμε κάθε ἀγνωστὴ λέξη καὶ ὄροκαὶ δυσνόητη φράση γιὰ νὰ προστρέξουμε σὲ γλωσσικά, εἰδικὰ ἐπιστημονικά λεξικά, πὸ θὰ μᾶς διαφωτίσουν. Θὰ σημειώνουμε μὲ συνθηματικὰ σημάδια στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου, εἴτε σένα δελτίο, ἂν τὸ βιβλίο πὸ μελετᾷμε εἶνε ξένο, τὴν ἀντίδραση, πὸ προκαλοῦν στὴν ψυχὴ μας οἱ ἀντιλήψεις καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ συγγραφέα. Θὰ χρησιμοποιοῦμε ἐρωτηματικά, θαυμαστικά, σύντομες λέξεις ἐπιδοκιμαστικές, εἴτε ἀποδοκιμαστικές τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέα. Τὰ ἐρωτηματικά, τὰ θαυμαστικά, οἱ σύντομες λέξεις, οἱ ὑπογραμμίσεις φράσεων, εἴτε γνωμῶν τοῦ συγγραφέα, μιὰ κάθετη ἔγχρωμη γραμμὴ στὸ περιθώριο, παράλληλη στὸ κείμενο, ὅπου διατυπώνεται ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέα, πὸ μᾶς βρῖσκει σύμφωνους, εἴτε μᾶς ἐνθουσίασε καὶ μᾶς συγκίνησε, μιὰ ὅμοια γραμμὴ μ' ἓνα ἐρωτηματικὸ ἐκεῖ πὸ ὁ συγγραφέας διατυπώνει γνώμη πὸ δὲ μᾶς βρῖσκει σύμφωνους, ὅλα αὐτὰ τὰ συνθηματικὰ σημάδια θὰ μᾶς εἶνε πολὺ χρήσιμα στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς μελέτης μας, στὴν ἀποδελτίωση.

Στή συστηματική αποδελτίωση θὰ προχωρήσουμε, ἀφοῦ μελετήσουμε καὶ τὸν ἐπίλογο, εἴτε τὰ ἐπιλεγόμενα, εἴαν ὑπάρχουν στὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Ὁ Γληνός, προτοῦ ἀρχίσει νὰ μιλάει γιὰ τὸν τρόπο τῆς συστηματικῆς αποδελτίωσης, ρώτησε καὶ πάλι τοὺς φοιτητές, ἂν κρατᾶνε σημειώσεις ἀπὸ τὰ βιβλία, πὺ διαβάζουν καὶ πῶς τὶς γράφουν. Οἱ ἀπαντήσεις πὺ δόθηκαν, ἔδειξαν ὅτι ὁ τρόπος, πὺ κρατοῦσαν τὶς σημειώσεις των οἱ φοιτητές, δὲν ἦταν ὁ συστηματικός, ὁ ἐπιστημονικός τρόπος ἀποδελτίωσης. Ἄλλοι κρατοῦσαν τὶς σημειώσεις των σὲ ἀνόμοια φύλλα χαρτιοῦ, εἴτε σὲ τετράδια, εἴτε μόνο στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου κ' ἔτσι ἡ χρησιμοποίησή τους ἦταν δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη. Ὁ Γληνός, ἀφοῦ ἔδειξε τὶς ἐλλείψεις αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀποδελτίωσης ἀρχισε νὰ μᾶς μιλάει γιὰ τὸν τρόπο ἀποδελτίωσης, πὺ αὐτὸς θεωροῦσε πραχτικότερο καὶ ἐπιστημονικότερο, πάνω σὲ εἰδικά, ὁμοιόμορφα δελτία καὶ ἀνάφερε τρία εἶδη ἀποδελτίωσης : 1) βιβλιογραφικὴ ἀποδελτίωση, 2) ἀποσπασματικὴ ἀποδελτίωση καὶ 3) περιληπτικὴ ἀποδελτίωση. Μίλησε γιὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ χωριστά : Βιβλιογραφικὴ ἀποδελτίωση καθόριζε εἶνε ἡ ἀποδελτίωση, πὺ δίνει πάνω σὲ ἓνα δελτίο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὸν ἀκριβῆ τίτλο τοῦ ἔργου του, ἀναφέροντας ἔκδοση, τόπο καὶ χρόνο ἔκδοσης, τὸν ἀριθμὸ ἔκδοσης, σχῆμα βιβλίου, ἀριθμὸ σελίδων. Ἀποσπασματικὴ ἀποδελτίωση εἶνε ἡ ἀποδελτίωση ἑνὸς χωρίου, μιᾶς γνώμης συγγραφέα, πὺ πρέπει πάντα νὰ συνοδεύουμε μὲ τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴ τῆς σελίδας τοῦ βιβλίου, ἀπ' ὅπου τὴν παίρνουμε. Περιληπτικὴ ἀποδελτίωση εἶνε ἡ ἀποδελτίωση, πὺ δίνει σὲ σύντομη περίληψη ὅλο τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ἢ ἑνὸς μέρους του. Ὁ Δάσκαλος ἀπὸ τὰ τρία εἶδη ἀποδελτίωσης συνιστοῦσε στοὺς φοιτητές τὴν περιληπτικὴ ἀποδελτίωση, σὰν τὴν ἀποδοτικότερη. Μᾶς συνιστοῦσε, ἀφοῦ μελετήσουμε κριτικὰ ἓνα ἔργο, στὸ τέλος νὰ κάνουμε μιὰ γόνιμη ἀφομοιωτικὴ δημιουργικὴ ἐπεξεργασία, γράφοντας σὲ δελτία μιὰ σύντομη, ἐπιγραμματικὴ περίληψη τῶν βασικῶν ἀντιλήψεων καὶ γνωμῶν τοῦ συγγραφέα, παρακολουθώντας κριτικὰ τὶς γνώμες του κατὰ ἐνότητα.

Τὸ δελτίο καὶ γιὰ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἀποδελτίωσης θὰ πρέπει νὰ ἀναγράφει ψηλά, στὴ μέση, τὸ γενικότερο κλάδο τῆς ἐπιστήμης, πὺ ἀναφέρεται τὸ βιβλίο. Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ γενικότερο κλάδο τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ ἀναγραφεῖ ὁ εἰδικότερος κλάδος τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπὸ κάτω σὲ μιὰ τρίτη σειρὰ ἡ χρονικὴ περίοδος καὶ ὁ τόπος, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ἔργο, πὺ βιβλιογραφοῦμε. Πλάγια λοξὰ στὴν ἀριστερὴ γωνιὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε μὲ ἀκριβεία τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, τὸν τίτλο τοῦ ἔργου του, τὸν ἐκδότη, ἀριθμὸ ἔκδοσης καὶ χρόνο ἔκδοσης.

Ὁ Δάσκαλος γιὰ νὰ μᾶς διδάξει ἐποπτικὰ τὴν ἀποδελτίωση πῆρε μερικὰ βιβλία, πὺ κρατοῦσαν στὰ χέρια τους οἱ φοιτητές καὶ μᾶς ἔδωσε τοὺς τύπους τῆς ἀποδελτίωσης. Δίνουμε ἓνα δελτίο ἀποσπασματικῆς ἀποδελτίωσης, ἀποδελτιώνοντας μιὰ μελέτη τοῦ Δ. Γληνοῦ : Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α

Ίστορία τῆς φιλοσοφίας — νεώτεροι χρόνοι : γερμανική φιλοσοφία.

Φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς.

Δ. Γληνοῦ: Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, τεύχη Γενάρη, Φεβρουάρι, Μάρτη 1932, σ. 63 - 66, 100 - 107, 140 - 144.

«Ὁ διαλεκτικὸς ... ματεριαλισμὸς κληρονόμησε ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγγελ ὅλα τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα, τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν, τὴν ἐνότητα στὴν ἀντίληψιν τοῦ φυσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, τὴν ἀδοτηρῆ ἀλληλουχία καὶ νομοτέλεια, τὴν ἀπόλυτην σχετικότητα καὶ τὴν σχετικὰ ἀπόλυτην ἀξία καθὲς στιγμῆς, τὴν ἐννοια τῆς ἀέννατης ἐξέλιξης. Ἐδιώξε μακριὰ καθὲς μυστικισμὸν. Καὶ τηρῶντας ἀπόλυτην συνακολουθίαν ἀπομάκρυνε καθὲς στατικότητα. Ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμὸς ἀνοίγει ἀπέραντον τὸν ὁρίζοντα στὴν ἐξέλιξιν. Εἶνε ἡ καθαυτὴ ζωντανή, ἡ μόνη ζωντανή κοσμοθεωρία. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται μ' αὐτὴ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ὅλες αἱ φιλοσοφίαι ἀκόμα καὶ ἡ χεγγελιανή, ὅπως τὸ παραδέχτηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χέγγελ, ἦσαν οἱ κουκούδιαι, τὰ ἱερά πουλιὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ ἀρχίζαν τὸ πέταμα τους μὲ τὰ πρῶτα σκοτάδια. Ἐρχονται ὑστερα ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ προσπαθοῦνε νὰ ξεδιαλύουνε μέσα στὸ σκοτάδι. Ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς διώχνει ὅλα τὰ νυχτοπούλια σὺς σκοτεινὰς φωλιὰς των. Δὲ θέλει μόνον νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον, ποὺ τὸν ἐξηγεῖ πληρέστερα καὶ ἱκανοποιητικότερα ἀπὸ καθὲς ἄλλη φιλοσοφία, βοηθᾷ ν' ἀλλάξῃ ὁ κόσμος. Εἶνε ὁ προάγγελος μιᾶς καινούριας ἡμέρας» (σ. 143 στήλη β'—144 στήλη α').

Ὁ Γληνὸς μᾶς ἔλεγε τότε πὼς πρέπει νὰ προτιμᾶμε στὴ μελέτη τοῦ σοβαροῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλίου τὴν περιληπτικὴν ἀποδελτίωσιν σὰν τὴν ἀποδοτικότερη. Ἡ περιληπτικὴ ἀποδελτίωσις, ἐπέμενε, εἶνε μιὰ ἀφομοιωτικὴ, γόνιμη καὶ δημιουργικὴ ἐργασία, πολύτιμη καὶ ὄχι χαμένος καιρὸς, ὅπως πολλοὶ νομίζουν. Εἰδικὰ γιὰ τοὺς φοιτητὰς ἢ περιληπτικὴ ἀποδελτίωσις, ποὺ γίνεται στὴν πορφύρα τῆς φοιτητικῆς μελέτης τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐτῶν, θὰ εἶνε ὁ πολύτιμος σύμβουλος τῶν φοιτητῶν γιὰ τὶς τμηματικὰς καὶ πτυχιακὰς ἐξετάσεις των καὶ δὲ θὰ εἶνε ἀχρηστὴ, φυσικὰ καὶ στὴν κατοπινὴν ἐπιστημονικὴν ζωὴν τους, ὅταν θὰ θελήσουν νὰ μιλήσουν, εἴτε νὰ γράψουν πάνω σ' ἓνα θέμα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκη νὰ ξεφυλλίσουν τόμους ὀλόκληρους καὶ βιβλία γιὰ νὰ βροῦν τὶς διάφορες ἀντιλήψεις, γνώμες καὶ θεωρίες, ποὺ ἔχουν διατυπωθεῖ πάνω στὸ θέμα καὶ ἔχουν διαβάσει, μὰ δὲν εἶχαν τὴν πρόνοιαν νὰ σημειώσουν περιληπτικὰ.

Ὁ Γληνὸς μὲ πόνον ψυχῆς ἀναρωτιόταν: Ἡ ἀνθρωπότητα πόσους πολύτιμους στοχασμοὺς δὲ θὰ εἶχε κληρονομήσει, ἂν ὁ Μὰρξ καὶ ὁ Ἐνγκελς ἐφάρμοζαν στὴ μελέτη τους τὸ σύστημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀποδελτίωσις; Φτάνει νὰ διαβάσει κανεὶς τὰ κατάλοιπα τῶν σημειώσεων, ποὺ κρατοῦσε ὁ Ἐνγκελς γιὰ νὰ γράψῃ τὴν διαλεκτικὴν τῆς φύσεως γιὰ νὰ τὸ κατανοήσῃ. Οἱ ἐπιστήμονες, μᾶς ἔλεγε ὁ δάσκαλος, δὲν κληροδοτοῦν στὴν ἀνθρωπότητα τὰ ἔργα τὰ ὀλοκληρωμένα ποὺ γράφουν, μὰ καὶ τοὺς στοχασμοὺς των ποὺ

ρίχνουν σ' ένα φύλλο χαρτί, τις σημειώσεις που μάς αφήνουν στα δελτία της επιστημονικής αποδελτίωσης.

Ύστερα από έντεκα χρόνια οί μαθητές του Γληνοῦ ἔχουν νὰ προσέξουν καὶ νὰ μελετήσουν καὶ τοὺς σκόρπιους στοχασμοὺς τοῦ Δασκάλου μέσα σὲ ἀνέκδοτα γράμματά του, στὰ ἀτομικά του ἡμερολόγια, στὶς ἀποδελτιώσεις του. Ἐνα δείγμα τῆς περιληπτικῆς ἀποδελτίωσης ἔχουμε στὰ τελευταῖα του χειρόγραφα, πού ἔγραψε μελετώντας τὸ βιβλίον τοῦ γάλλου καθολικοῦ Lecomte de Noüy, *L' homme devant la science*, μέσα στὸ δημοτικὸ νοσοκομεῖο «Ἐλπίς», κρατούμενος τῆς εἰδικῆς ἀσφάλειας καὶ τῶν ἰταλῶν, πάνω σὲ φύλλα ἐνὸς μπλόκ τοῦ νοσοκομεῖου. Στὴν ἀποδελτίωση αὐτὴ ὁ Γληνὸς δὲν τηρεῖ τὸν τύπο, πού ἔδινε καὶ τηροῦσε πάντοτε πάνω στὰ ὁμοίμορφα δελτία τῆς ἀποδελτίωσής του. Ἀντιγράφει σ' αὐτὰ τὰ πρόχειρα φύλλα μόνο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου καὶ πλάγια συγκεκομμένο τὸν εἰδικὸ κλάδον τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ὅπου ἀναφέρεται τὸ βιβλίον: «Γνωσιολ.» (=Γνωσιολογία). Ἀναδημοσιεύουμε τὴν περιληπτικὴ ἀποδελτίωση τοῦ Γληνοῦ, πού μάς παραχώρησε ἡ χήρα κ. Ἄννα Γληνοῦ καὶ ὁ γιὸς του ὁ γιατρός Ἀνδρέας Γληνός, πού εὐχαριστῶ θερμὰ γι αὐτό.

Γ Ν Ω Σ Ι Ο Λ Ο Γ Ι Α

Lecomte de Noüy : *L' homme devant la science*. Paris, Flammarion, 1939.

α. 1 ἐξ. Στὸν πρόλογόν του: δικαιολογεῖ γιατί γράφει τὸ βιβλίον. Μέσα στὸ ἐργαστήριόν του τοῦ γεννήθηκαν ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ σημασία τῶν καρπῶν τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ὡς πρὸς τὴν σχετικότητά τους, ὡς πρὸς τίς μέθοδον πού μεταχειρίζομαστε καὶ τὰ συμπεράσματα, πού νομίζουμε πὼς ἔχουμε δικαίωμα νὰ βγάλουμε ἀπ' αὐτές. Μέσα στὰ ἐργαστήρια καὶ πέρα ἀπ' αὐτὰ μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ ἀντίθεση. Ὁ ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς μυστικισμό. Αὐτὸ εἶνε ἕνα πειραματικὸ δεδομένο. Καὶ μερικοὶ θεωροῦνε τὸν ἑαυτό τους ὑπεύθυνον γιὰ τὴν ἡσυχία τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὴ ἡ τάση εἶνε ριζωμένη ἢ στὴ θρησκευτικὴ πίστη ἢ σὲ μιὰ τυφλή (;) πίστη στὸ Δογικόν.

Οἱ δύο αὐτοὶ μυστικισμοί, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ ἀντιθρησκευτικὸς, μοιάζουνε στὰ ἀπατελέσματά τους. Ἀπέναντι τοῦ πρώτου εἴμαστε ἄοπλοι γιατί ἡ θρησκευτικὴ πίστη δὲν συζητιέται. Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Ἡ πηγὴ τῆς καὶ ἡ οὐσία τῆς εἶνε ὑπερανθρώπινη (;;). Ἡ πίστη στὸ λογικὸ ἀπεναντίας μάς ἐπιδάλλει νὰ συζητᾶμε κριτικὰ τίς βάσεις τῆς. (Μὰ τότε πὼς εἶνε τὸ τυφλή;) Αὐτὸ εἶνε κάτι ἀπολυτρωτικόν καὶ γι αὐτὸ πολλοὶ ἀκολούθησαν τοὺς ἐγκυκλοπαιδιστὰς καὶ νόμισαν, πὼς δείχνουν ἐπιστημονικὸ πνεῦμα γενόμενοι ἄθεοι. Αὐτὸ ἦταν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἀδικαιολόγητη ἀδιαλλαξία τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὴν ἐπιστήμη. Τώρα ὁμως τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ ἐπιστήμη ἐπολιτογραφήθηκε μέσα στὸ Βατικανόν (!!) (ποιὰ ἐπιστήμη ;;) Δὲν φοβίσει κανένα. Ὁ πολιτισμένος ἀνθρώπος πού πιστεύει στὴ θρησκεία εἶνε πιὸ λεύτερος ἀπὸ τὸν ἄθεο.

α. 12 ἐξ. Γιατί καμμιά ἀνακάλυψη δὲν μπορεῖ νὰ κλονίσει τὴν πεποιθῆση

του ἀληθινοῡ πιστοῡ. Τὸ κάθε τι ἔξω μας καὶ μέσα μας ἔχει θεϊκὴ καταγωγή. Ἡ πίστη του δὲ στηρίζεται στὴν ἐπιστήμη, ἄρα δὲ φοβᾶται τίποτα ἀπ' αὐτή. (Γιατὶ ἡ ἐκκλησία παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας, ἐρμηνεύοντάς το ἀλληγορικὰ κλπ.). Μόνο κάποιες ἀνθρώπινες θεωρίες μπορεῖ κάποτε νὰ τοῦ φανοῦν ἐπικίνδυνες. Τὰ ἐπιστημονικὰ ἐξακριβωμένα γεγονότα μένουνε πάντα, οἱ ὑποθετικοὶ μηχανισμοὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων καὶ ἡ πρόβλεψη γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὰ καταρρέουνε κάθε τόσο. Les faits restent, les anticipations humaines s'effacent (... les «anticipations divines» de la religion sont inébranlables! Hein!).

Ἐνῶ οἱ ἄθεοι μάχονται μὲ λύσσα, μὲ μανίαν ἀπροστολική, Ἀπέναντι σ' αὐτὰ ὁ ἡμεροσ ἀγνωστικισμὸς θὰ ἦταν ἡ πιὸ φρόνιμη στάση. Ἡ ἀβεβαιότητα ὁμως καὶ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ μας γεννοῦν χίλια ἐρωτηματικά. Ποιὸς εἶνε λοιπὸν ὁ φιλοσοφικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς ἀπολογισμὸς τοῦ καιροῦ μας; Τί γνωρίζουμε; Τί αξίζει ἡ ἐπιστήμη; Εἶνε ἱκανὴ νὰ πολεμήσει τὴν ἀπουσία ἠθικῶν ἀξιών; Τί κατόρθωσε στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς γνώσης; Αὐτὴ τὴν ἀνησυχία θέλει ὡς ἐνα σημεῖο νὰ καθουχάσει τοῦτο τὸ βιβλίο.

σ. 14. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ XX αἰῶνα ἔγιναν ἀπανωτὲς ἐπαναστατικὲς ἀνακαλύψεις. Οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης χτυπιοῦνται. Ὑπάρχει «κρίση τοῦ ντετερμινισμοῦ». Καί, ῥὸς λοιπὸν νὰ ὑποβάλλουμε σὲ μιὰ «λογικὴ κριτικὴ» τίς βασικὲς ἐννοιες, θεωρίες καὶ συλλογισμοὺς τῆς ἐπιστήμης.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ στηριχτοῦμε στὸ ἐπιστημονικὸ γεγονὸς (fait scientifique). Σὲ ὅλο τὸ ἐπιστητό, αὐτὸ μόνο μᾶς ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη. Αὐτὸ εἶνε καὶ θὰ εἶνε πάντα ἀδιαμφισβήτητο. Μὲ λογικοκρίτες, τοὺς διαλεκτικοὺς θὰ βρισκόμαστε πάντα σὲ σύγκρουση.

σ. 15 κ. ἑ. Αὐτοὶ χωρὶς τὸν πειραματικὸν ἐρευνητὴ δὲν ἔχουν ὑπόσταση (πρβλ. F. Gonseth Qu' est ce que la Logique? Paris, Hermann 1937. L. Rougier Congrès de Cambridge Erkenntnis 1938).

Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ προβλήματα, ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη δὲ μποροῦν νὰ λυθοῦν μὲ μέθοδες συνταχτικὲς ἢ λογιστικὲς (methodes syntactiques ou logistiques). Θὰ ἐρευνησομε λοιπὸν α) τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, β) τίς μέθοδες τῆς ἀναγωγῆς τῶν φαινομένων σὲ νόμους ἐπιστημονικοὺς ἀνθρώπινους, γ) τίς ἐρμηνεῖες ποὺ δίνονται στὰ φαινόμενα δ) τίς θεωρίες καὶ ε) τέλος τὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὸν ὑλικὸ καὶ τὸν ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμον καὶ αὐτὸ θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸ νὰ ἀντιμετωπίσουμε τίς εὐθύνες.

Κεφ. I. Τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐπιστήμης.

Τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς ἐπιστήμης εἶνε τὰ φαινόμενα ποὺ παρατηροῦμε, γεγονότα.

Τί παρατηροῦμε; αὐτὸ ποὺ ὀνομάζω λ. χ. τραπέζι, εἶνε στὴν πραγματικότητα μιὰ μικρὴ διαταραχὴ ὀλότελα ὑποκειμενικῆς τῶν αἰσθησιακῶν κυττάρων μου. Δὲν ὑπάρχει εἰδικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ διαταραχὴ καὶ στὸν πόνο ποὺ αἰστάνομαι ἂν χτυπήσω πάνω στὸ τραπέζι. Ὅσο τόσο αὐτὸ τὸν πόνο τότε ξεχωρίζω σὰν κάτι ἐσωτερικὸ δικό μου ὑποκειμενικὸ καὶ δὲν τὸ θεωρῶ ἰδιότητα τοῦ τραπέζιου. Ἰδιότητες τοῦ τραπέζιου θεωρῶ ἐκείνες ποὺ καὶ οἱ συνάνθρωποι μου ἀντιλαμβάνονται ὅπως κ' ἐγώ.

Στοιχεῖα λοιπὸν γιὰ τὴν ἐννοια τοῦ ἀντικειμένου εἶνε α) ὑποκειμενικὴ αἰσθησιακὴ ἀντίδραση β) ἔλεγχος ἀναγκαῖος ἀπὸ ἄλλον ὁμοιο μὲ μένα κάτω ἀπὸ τίς ἴδιες συνθήκες γ) σύγκριση τῶν δύο σειρῶν ἀπὸ τίς παρατηρήσεις, ποὺ ἔκαμα ἐγώ καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τὴ γλῶσσα ἢ ἄλλα κοινὰ σέμβολα.

Δέχομαι τὴν ἀντικειμενικὴν ἐπαρξὴ τοῦ τραπέζιου γιὰτὶ κ' ἐγώ

κ' οί ἄλλοι δοκιμάζουμε τήν ἴδια σειρά ἀπό ἀισθήματα, τήν ἴδια στιγμή, πού τό καιτάζουμε (κοινωνική πηγή τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου).

σ. 19. Ἐδῶ μπαίνει ἕνα πρόβλημα. Ὡς ποιό σημεῖο ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα ἡ παράσταση, πού παρουσιάζεται μέ τή μορφή τοῦ ἀντικειμένου; Ὁ Mariani (Jean Mariani, Les limites de la notion d'objet et d'objectivité. Hermann et Cie Paris 1937) φρονεῖ πῶς ἡ εἰκόνα αὐτή ἀνταποκρίνεται μόνο κατά προσέγγιση στήν πραγματικότητα (principe de subjectivité). Στήν κλασική φυσική (μηχανική) ἡ ἐννοια τῆς ἀντικειμενικότητας δὲ χωρίζεται ποτέ ἀπό τήν ἐννοια τοῦ ἀντικειμένου πού τῆς ἔδωκεν ἀφορμή νά γεννηθεῖ (ρεαλισμός). Ἡ θεωρία ὁμως τῶν *quanta* μᾶς δίνει ἕνα σύστημα, ὅπου οἱ «ἀντικειμενικοί» νόμοι τῆς φύσης δὲν μεταφράζονται πιά τίς ἀντικειμενικές ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων.

*Ἐγώ ὁμως θά περιορίσω στή μακροσκοπική φυσική, δηλ. μέσα στό αἰσθητό σύμπαντο. Μᾶς δ' αὐτή ὑπάρχει ἕνας ντετερμινισμός ἐνῶ αὐτός ὁ ὅρος δὲν ἐπαληθεύεται στή μηχανική τῶν κυματισμῶν, (*mécanique ondulatoire*).

Ἐπιστημονικό λοιπόν δεδομένο [ἕνα φαινόμενο, πού παρατηρήθηκε μέ τέτιο τρόπο, ὥστε νά ὑπάρχει γενική συμφωνία ἀπάνω σ' αὐτό] μπορεῖ νά πεῖ κανείς, πῶς δὲν ὑπάρχει ἀνδρθεῖ στή διαδρομή μερικῶν ἀχτινοβολιῶν καί μερικῶν πεδίων ἐνέργειας δ' ἀνθρώπου καί οἱ συνάνθρωποι του. [Οἱ ἀχτινοβολίες ὁμως καί τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειας δὲ θά ὑπῆρχαν ἀνδρθεῖ ὑπῆρχαν ἔ ἀνθρώπος; Ἐμεῖς δεχόμαστε καί πῶς ὑπάρχουν αὐτά ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἀνθρώπο καί πῶς ἡ εἰκόνα, πού σχηματίζουμε γι αὐτά καί οἱ νόμοι πού διατυπώνουμε γιά τή σχέση τους ἔχουν ἀνταπόκριση μέ τήν πραγματικότητα, ἐφόσο ἐνεργώντας σύμφωνα μέ τήν εἰκόνα πού σχηματίσαμε καί σύμφωνα μέ τοὺς νόμους πού βρήκαμε γιά τό συσχετισμό τους, πετυχαίνουμε σωστά ἀποτελέσματα].

σ. 20 ἐξ. Ἡ ἄμεση λοιπόν γνώση μας δὲν εἶνε παρά σχετική καί δὲ σημαίνει πῶς ὑπάρχει ταυτότητα ἀνάμεσα στό πραγματικό σύμπαντο καί στήν εἰκόνα, πού σχηματίζουμε. Τί μᾶς χρειάζεται ἄλλωστε ἡ ταυτότητα αὐτή, πού εἶνε καί ἀδύνατο ν' ἀποδειχτεῖ; [Ἐμᾶς μᾶς χρειάζεται ἡ γνώση μας νά ἔχει ἀποτελεσματικότητα. Νά προβλέπει καί νά πετυχαίνει ἀποτελέσματα. Τότες εἶνε ἀληθινή καί γιά μᾶς ταυτίζεται μέ τήν πραγματικότητα].

*Ἡ νόση μας βοηθημένη ἀπό τὰ μαθηματικά, μᾶς ὁδήγησε νά συλλάβουμε ἕνα σύμπαντο, πού οἱ μικροσκοπικές δάσεις του δὲν ἔχουν φανερό σύνδεσμο μέ τίς δάσεις τοῦ μακροσκοπικοῦ μας σύμπαντου. Ἄλλοι νόμοι ἐκεῖ. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ντετερμινισμός.

*Ἐπάρχει λοιπόν στή σημερινή ἐπιστήμη καί τήν ἐπιστημονική φιλοσοφία μιὰ τέτια διαρχία; Αὐτό εἶνε τό νέο δεδομένο, πού ξαναγέννησε τὰ προβλήματα τῆς αἰτιότητας καί τῆς λευτεριᾶς τῆς βούλησης.

*Ὅταν λοιπόν μιλάμε γιά ἐπιστημονικά δεδομένα δὲ μποροῦμε νά ξεχνᾶμε τόν ἀνθρώπο, πού εἶνε ὁ δέχτης των μέ τίς ἀτέλειές του, μέ τίς ιδιότητες καί τίς ἱκανότητες τῶν ζωντανῶν ὀργάνων του. Πρῶτος λοιπόν ὅρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ δεδομένου εἶνε ἡ σχετικότητά του μέ τόν ἀνθρώπο. Δεύτερος ὅρος εἶνε ἡ ταυτότητα τῆς ἀντίδρασης ὅλων τῶν ὁμαλῶν ἀνθρώπων στοὺς ἴδιους ἐρεθισμούς. Χωρίς αὐτό δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη εἶνε καθολική (ἀλήθεια κοινή γιά ὅλους). Καί μάλιστα ἡ ταυτότητα αὐτή πρέπει νά ἔχει καί συνέχεια (*continuité*).

α. 24. [Ἀπ' αὐτῆ τὴν ἀφορμὴ ἐγγλυστράει ὁ συγγραφέας στὸ πρόβλημα τῆς συνέχειας στὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο (ὅθεν πρόκειται πιά γιὰ τὴ συνέχεια τῆς ταυτότητάς στις ἀντιδράσεις, παρὰ γιὰ τὴ συνέχεια στις ἀντιδράσεις, γιὰ τίς θεωρίες δηλ. γιὰ τὴ σύσταση τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνέργειας)].

Ἐπιπλέον ὁ Γληνὸς μὲ τίς ὑπογραμμίσεις του, τὰ ἐρωτηματικά, τὰ θαυμαστικά σημάδια, τίς ἐπιφωνηματικές λέξεις (heīn), τίς παρένθετες κρίσεις του, μᾶς δίνει στήν περιληπτική αὐτὴ ἀποδελτίωση τὴν ἀντίδραση, πὺ προκάλεσε στήν ψυχὴ του ἡ μελέτη τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀντιδραστικοῦ καθολικοῦ συγγραφέα πάνω στὸ ὄντολογικὸ καὶ στὸ γνωσιολογικὸ πρόβλημα τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσης καὶ τοῦ κριτήριου τῆς γνώσης. Ἀναφέρω κι ἄλλο ἓνα παράδειγμα τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας πὺ ὑπέβαλλε ὁ Γληνὸς τὰ βιβλία, πὺ μελετοῦσε. Στὴν Ἀκροναυπλία τοῦ ἔδωσα νὰ μελετήσῃ τὸ βιβλίο τοῦ Βορέα «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν». Ὁ Γληνὸς τὸ μελέτησε καὶ κράτησε ἀρκετὰ δελτία. Δυστυχῶς τὰ δελτία αὐτὰ δὲ βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ κατάλοιπά του. Εἶνε πιθανὸ νὰ ἔχουν χαθεῖ ἢ κατασχεθεῖ ἀπὸ τὰ ὄργανα τῶν ἀσφαλειῶν τοῦ Μανιαδάκη στίς ἀλλεπάλληλες ἐρευνες καὶ τίς ἀδιάκοπες μετακινήσεις ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, πὺ ὑποβάλανε τὸ Δάσκαλο. Στὸ βιβλίο μου ὁ Γληνὸς ἄφησε πολὺτιμα ἴχνη τῆς κριτικῆς μελέτης του. Στὴ σελίδα 94, ὅπου ὁ Βορέας γράφει γιὰ τὸν ὄρο τῆς κριτικῆς σχολῆς γιὰ τὴν πηγὴ τῆς γνώσης: «Σημειώτεον δὲ ὅτι ἡ κριτικὴ αὕτη τοῦ Καντίου θεωρεῖ τὴν γνώσεως καλεῖται ὑπερβατικὴ (transzendentia), διότι ἐξετάζει τοὺς ὄρους τῆς γνώσεως, οἵτινες εἶνε ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων (a priori). Καὶ δηλοῖ ἄρα τὸ ὑπερβατικὸν ἐνταῦθα, οὐχὶ ἐννοίας καὶ ἰδέας ἐπέκεινα τῆς ἐμπειρίας κειμένας, ἀλλὰ τὸ ὑπάρχον πρὸ τῆς ἐμπειρίας ἐν τῇ συνειδήσει», ὁ Γληνὸς, ὑπογραμμίζοντας τὴ συλλαβὴ βὰ τῆς λέξης «ὑπερβατικὴ» καὶ τίς λέξεις «πρὸ τῆς ἐμπειρίας» τοῦ κειμένου τοῦ Βορέα, προτείνει στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου ἀντὶ τοῦ ὄρου «ὑπερβατικὴ» τὸν ὄρο «προεμπειρικὴ» κριτικὴ σχολὴ σὰν σαφέστερο καὶ ὀρθότερο.

Ἐπιπλέον ὁ Γληνὸς κλείνοντας τὸ θέμα του γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο μελέτης στοὺς ἐνθουσιασμένους μαθητὲς του, φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς, μίλησε γιὰ τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἀποδελτίωσης: τὴν ταξινόμηση τῶν δελτίων μέσα σὲ εἰδικὲς θῆκες, πὺ θὰ ἔχουν δείκτες, πὺ θὰ φανερῶνουν τὸ περιεχόμενον τῶν δελτίων εἴτε μέσα σὲ φακέλους, ὅπου θὰ ἀναγράφεται ὁ εἰδικὸς κλάδος τῆς ἐπιστήμης, πὺ τὰ δελτία τοῦ φακέλου θὰ ἀναφέρονται.

Ἐτσι καθοδηγοῦσε κατατοπιστικά, πατρικά ὁ Γληνὸς, ὁ μεγάλος διανοητής, ὁ βιοπαλαιστὴς τῶν διαφόρων ἐκδοτικῶν οἴκων τῆς Ἀθήνας. Εὔρισκε καιρὸ μέσα στίς σοβαρὲς μελέτες καὶ φροντίδες του γιὰ νὰ πηγαίνει στὴ σπουδάζουσα καὶ φοιτητικὴ νεολαία, γιὰ νὰ τὴ διδάσκει, νὰ τῆς μεταδίνει τὴν πλούσια πείρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς του. Ὁ Γληνὸς στάθηκε ὁ πιὸ σταθερὸς φίλος, ὁ πιὸ φωτεινὸς δάσκαλος τῶν φοιτητῶν, τῶν σπουδαστῶν τῆς νέας γενιᾶς. Μὲ τὸ ἔργο του, τοὺς ἀγῶνες του, τὴ συνετὴ καὶ ὑποδειγμα-

τική ζωή του ξεκαθάρισε τὸν πνευματικὸ ὁρίζοντα τῶν φοιτητῶν, μᾶς ἔδειξε τὸ μόνο δρόμο πὸ ἀνοίγεται μπροστά μας, τὸ δρόμο τῆς μεγάλης ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ, τὸ δρόμο τοῦ κομμουνισμοῦ. Στὴν ἔρευνα, πὸ ἔκανε ὁ «Ἀκαδημαϊκὸς ὄμιλος» τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς μὲ τὸ ἐρώτημα «ποῖος δρόμος ἀνοίγεται μπροστά μας;», ὁ Γληνὸς μᾶς ἔγραφε στὴν περίφημη ἀπάντησή του, τὸ Μάη τοῦ 1932:

«Ὁ δρόμος, πὸ ἀνοίγεται μπροστά σας εἶνε νὰ γίνετε ἐπιστήμονες. Μοῦ ἀρκεῖ κτὸ. Γιατὶ εἶμαι βέβαιος, πῶς τότες τὰ ἐννιά δέκατα ἀπὸ σᾶς θὰ δεχτοῦνε γιὰ μόνη ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία πὸ θὰ τοῦς ικανοποιήσει, τὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμὸ. Κ' εἶτσι λέγοντάς σας νὰ γίνετε ἀληθινοὶ ἐπιστήμονες, εἶνε τὸ ἴδιο σὰ νὰ σᾶς λέω: Γενεῖτε ὀπαδοὶ τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ. Κ' ἔχω τούτη τὴν πεποίθηση, γιατί εἶνε καὶ ὁ λόγος γνήσιος κοινωνικὸς σας καθορισμὸς. Ἀλήθεια! σκεφτεῖτε λιγάκι. Ἀπὸ ποῦ ἐρχεστε σεῖς παιδιὰ μου; ἀπὸ ποιά κοινωνικὰ στρώματα; Ποῦ ἀνήκετε; Τὸ μεγαλύτερο πλῆθος ἀπὸ σᾶς εἶνε φτωχὰ παιδιὰ. Ἡ ἀστικὴ τάξη βέβαια ὑψώνει μπροστά στά μάτια ὄλων σας τὸ τίμημα τῆς προδοσίας. Θέσεις κρατικές, πελατεία, ἀξιώματα, τίτλους γιὰ νὰ γίνετε οἱ πνευματικοὶ στυλοβάτες της. Ἐνα τραγικὸ παιδομάζωμα! Ἔτσι καὶ οἱ Γιαντίσαροι γίνονταν οἱ πιὸ φανατικοὶ διώχτες τῶν χριστιανῶν, ὅπως τὰ παιδιὰ τῶν φτωχῶν, πὸ σπουδάζουν στά πανεπιστήμια καὶ ἀλλάζουν κοινωνικὴ κατάσταση, γίνονται οἱ πιὸ φανατικοὶ ἀντιδραστικοί. Ἄν ὁμως ἀκούσετε τί σᾶς λέει κατάβαθα τὸ αἷμα σας, δὲ θ' ἀλλαξοπιστήσετε, δὲ θὰ προδώσετε τὴν τάξη σας. Θὰ πᾶτε μὲ τὸ μέρος τῶν φτωχῶν καὶ θ' ἀγωνιστεῖτε καὶ σεῖς γιὰ νὰ θεμελιώσετε τὴ νέα ζωὴ. Καὶ τότε θὰ βαδίσετε μὲ δῆμα ἀκλόνητο στὸ μόνον δρόμο, πὸ ἀληθινὰ ἀνοίγεται μπροστά σας».
(«Μελέτη—Κριτική», Μάης 1932 σ. 25-26).

Ὁ δρόμος, πὸ μᾶς ἔδειχνε ἀπὸ τὸ 1932 ὁ Γληνὸς ἦταν ὁ δρόμος, πὸ ὁ ἴδιος ἀκολουθοῦσε, ὁ δρόμος τοῦ φωτισμοῦ τοῦ λαοῦ του, ὁ δρόμος τῆς συνεχοῦς, τῆς ἀδιάκοπης, τῆς ἀλύγιστης πάλης ἐνάντια σὲ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ μας, ὁ δύσκολος δρόμος, πὸ τὸν ὁδήγησε στὰ ξερόνησα τοῦ Αἰγαίου, ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος, πὸ τὸν ἔφερε ἀλυσσοδεμένο πάνω στὰ Γολγοθὰ τῆς Ἀκροναυπλίας, ὁ δρόμος τῆς θυσίας, πὸ τὸν ἀκολούθησε μέχρι θανάτου πιστὸς στὸ λαό του, «ὁ δρόμος τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητας», «ὁ δρόμος τῆς ἀληθινῆς εὐτυχίας», ὅπως μᾶς ἐβεβαίωνε ὁ ἴδιος.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΗ—ΣΤΡΑΤΗ ΕΞΟΡΙΣΤΟΣ

Στις 17 τοῦ Ὀκτώβρη, λίγες μέρες μετὰ τις ἐκδηλώσεις τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν φοιτητῶν καὶ τὴ δολοφονικὴ ἐπίθεση ἐναντίο τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς κονδυλικῆς κοσμογονίας στὴν πλατεία τοῦ Συντάγματος, ὁ Γληνὸς δὲν ἔφτασε τὴ συνηθισμένη ὥρα του στὸ γραφεῖο. Τὶ νὰ εἶχε συμβεῖ; Νὰ εἶχε γίνει ὅ,τι ἐπρόβλεπε ὁ Δάσκαλος; Ζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν προϊστάμενο μου στὴ σύνταξη τοῦ «Μεγάλου λεξικοῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης» Γιάννη Ζερβὸ νὰ φύγω ἀπὸ τὸ γραφεῖο. Πῆγα ἀμέσως στὸ σπίτι τοῦ Γληνοῦ, στὸ συνοικισμὸ Κυπριάδη. Βρῆκα τὴν κ. Ἄννα Γληνοῦ, πὸ ἐτοίμαζε τις ἀποσκευές τοῦ Δασκάλου γιὰ τὴν ἐξορία του στὸ Ἄη Στράτη. Τὸ ἀπόγεμα τῆς 19-10-1935 λίγοι φίλοι, συγγενεῖς καὶ μαθητὲς του κατεβήκαμε

στό Τμήμα μεταγωγών του Πειραιά, όπου τον είχαν μεταφέρει. Μαζί με το Γληνό είχε συλληφθεί και ο ποιητής Κώστας Βάρναλης. Η ελληνική μοναρχοφασιστική πλουτοκρατία είχε πραγματοποιήσει τις απειλές της ενάντια στους δυο διανοούμενους της Ελλάδας, που με την αντιφασιστική, αντιπολεμική τους δράση, με τα διαφωτιστικά τους άρθρα και τις ολοζώντανες προσωπικές τους έντυπώσεις από τη Σοβιετική Ένωση είχαν διαφωτίσει το λαό μας για τις θετικές κατακτήσεις των σοβιετικών σοσιαλιστικών δημοκρατιών, είχαν δείξει το φάρο, που ρίχνει μέσα στα σκοτάδια του καπιταλιστικού κόσμου το απολυτρωτικό φως για όλους τους εργαζόμενους, είχαν αποκαλύψει τους τρομερούς κινδύνους που τους απειλούν από το φασισμό, από τον πόλεμο, από την παλινόρθωση της μοναρχίας.

Η ελληνική πλουτοκρατία δε μπόρεσε να συχωρέσει στο Γληνό, ότι πέρασε στο αντίπαλό της στρατόπεδο, το προλεταρικό στρατόπεδο, στους θανάσιμους εχθρούς της, τους κομμουνιστές. Δε μπορούσε να ξεχάσει τις όλοθερμες εκκλήσεις του, που μ' αυτές έβλεπε τα εμπνευσμένα άρθρα του, τις εκκλήσεις του, που ήταν ένα συντριπτικό κατηγορητήριο και καταδίκη οριστική για αυτή την ίδια, τους πολιτικούς και θεωρητικούς εκπροσώπους της.

«Αποδείχτηκε πια ολοφάνερα, έγραφε ο Δάσκαλος στο αντιπολεμικό μανιφέστο που έγραψε και κυκλοφόρησε τον Ιούλη του 1932, πώς δε μπορεί να υπάρχει ο καπιταλισμός χωρίς να τρώει τις σάρκες εκατομμυρίων ανθρώπων, χωρίς να βυθίζει στη μαύρη πεύνα, στη δυστυχία και στην αποχτήνωση το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας...

«Όσοι αισθάνονται φρίκη για το έγκλημα, που ετοιμάζεται, όσοι αισθάνονται τη συνείδησή τους να εξεγείρεται για τη βαρβαρότητα ενός κοινωνικού συστήματος, που θεμελιώνεται στο αίμα και στην πεύνα, έχουνε χρέος να πούνε το παρών τούτη τη στιγμή» («Νέοι Πρωτοπόροι», Ιούνη - Ιούλη 1932, σ. 248 - 249).

«Ο μόνος δρόμος για να καταπολεμηθεί αποφασιστικά η αντίδραση είναι ο κομμουνισμός, η εφαρμογή των αρχών του μαρξισμού-λενινισμού στη θεωρία και στην πράξη», έγραφε ο Δάσκαλος, κάνοντας κριτική στο διδρίλο του Ηλία Τσιριμώκου «Έλεγχος του αστικού ιδεαλισμού», που κυκλοφόρησε το 1933 με το ψευδώνυμο Παύλος Γκίκας. Και συνέχιζε: «Σήμερα, όποιος είναι αληθινός και τίμιος σοσιαλιστής δε μπορεί να στέκεται στο αδέξιο, θολό, γεμάτο από σύγχυση και αοριστία επίπεδο, που στέκεται ο Γκίκας. Γιατί τότες δεν πολεμάει, μά υποβοηθάει την αντίδραση. Τα πράγματα δείξανε πια, πώς άλλος δρόμος σωτηρίας δεν υπάρχει από τον κομμουνιστικό. Όλα τα άλλα είναι κομπρομέσα, που στο τέλος καταντούνε στο φασισμό» («Νέοι Πρωτοπόροι», του Ιούλη 1933 σ. 280).

Κι άλλοι είχε διαπιστώσει πειστικότερα ο Δάσκαλος «πώς κάθε αστική «προοδευτικότητα» είναι εικονική και πώς έξω από το κίνημα του προλεταριάτου δεν υπάρχει καμμιά αληθινή εκπολιτιστική δράση» («Νέοι Πρωτοπόροι» 1932 σ. 350).

Κάνοντας την κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης Βενιζέλου έγραφε:

«Η εργασία της τελευταίας τετραετίας, που έγινε από το Υπουργείο της παιδείας, έδωκε μιάν αναμφισβήτητη απόδειξη για τη θέση, που υποστηρίζει ο κομμουνισμός. Είναι αδύνατο η αστική τάξη στη σημερινή της κατάσταση να νομοθετήσει και να εφαρ-

μόσει ειλικρινά και ένα μόνο μέτρο, πού νά ώφαλει τό εργαζόμενο μέρος τοῦ λαοῦ. "Όλα τῆς τά μέτρα εἶνε ἀντιλαϊκά στήν πρόθεσή τους και στήν οὐσία τους, ὅσο κι ἂν προσπαθεῖ ἡ δεξιότεχνη σοφιστεία τῶν πολιτικῶν τῆς και τῶν διανοουμένων τῆς νά τά στολίσει μέ φανταχτερές προοδευτικῆς ἐτικέτες». («Ν. Πρωτοπόροι» Ὀχτ. 1932, σ. 400)

Και γιά τόν ὑπουργό τῆς παιδείας τοῦ Βενιζέλου, τόν Παπανδρέου, ἔγραψε αὐτά τά χαρακτηριστικά σέ μιὰ ἄποψη τῶν «Νέων Πρωτοπόρων»:

«Ὁ κ. Παπανδρέου εἶνε ὁπαδός και κήρυκας τῆς δυναμικῆς δημοκρατίας, πού σιγά-σιγά θά καταργήσει και τήν ἐκμετάλλεψη τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἄνθρωπο. θά ρωτήσατε τόρα ἴσως τί θά πεῖ τό μυστήριο τοῦτο, ἡ «δυναμική δημοκρατία»; Μᾶς τό ἐδήλωσε ὁ ἴδιος ὁ κ. Παπανδρέου στή Βουλῆ σέ μιὰ ἀθάνατη στιχομυθία μέ τόν κ. Τουρκοβασίλη. Δυναμική δημοκρατία εἶνε νά δάξεις τοὺς χαφιέδες τοῦ Ἐπιτελείου και τῆς Γενικῆς ἀσφάλειας νά κατασκοπεύουνε τοὺς δασκάλους και νά τοὺς καταδιώκουνε μαζί μέ τίς ἐκπαιδευτικῆς ἀρχές. Τό εἶπε γαυριόντας και διεκδικόντας μέ πείσμα τῆ δόξα τούτη γιά δική του δεράκτης» πρῶην ὑπουργός. Ζήτω λοιπόν ἡ δυναμική δημοκρατία!». («Νέοι Πρωτοπόροι» 1933, σ. 159).

Ὁ Γληνός ὄλους τοὺς «ἀρχαιοφιλόσοφους»¹ τοὺς ὀνόμαζε ἀνθυποφιλόσοφους τοῦ φασισμού. Εἰδικά γιά τόν κ. Κ. Τσάτσο ἔγραφε:

«Ἡ ἰδεοκρατία τοῦ κ. Τσάτσο εἶνε ἡ ἰδεοκρατία τοῦ φασισμού. Ὁ κ. Τσάτσο εἶνε ἐθνικιστής ἀλλά Μουσολίνι, εἶνε ἀντικεφαλαιοκράτης ἀλλά Χίτλερ» («Νέοι Πρωτοπόροι» τοῦ Ἰούλη 1933 σ. 215).

Ὅταν ὁ Γληνός στίς 27 τοῦ Γενάρη τοῦ 1933 ἄκουσε στό Πανεπιστήμιο τό ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ γ. Κ. Τσάτσο ἔγραψε ἕνα ἄρθρο στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» (τεῦχ. Φλεβάρη τοῦ 1933 σ. 61-62) μέ τό ψευδώνυμο Δ. Ρογιανός και τόν τίτλο «Ἀεροφιλοσοφία τοῦ δικαίου» και τόν ὑπότιτλο «Ἐντυπώσεις ἀπό ἕνα μάθημα». Στό ἄρθρο αὐτό ὁ Δάσκαλος διαπίστωνε:

«Ὁ κ. Τσάτσο εἶνε σήμερα μιὰ ἀνάγκη ὄχι μόνο γιά τό Πανεπιστήμιο, παρά γιά ὀλόκληρο τό καθεστώς. Εἶνε ἀνάγκη ἀπόλυτη νά μπουμπουνίσει τά μυαλά τῶν νέων μέ τήν ἀεροφιλοσοφία του και νά τά γεμίσει μέ τά πύτουρα τῆς ἰδεοκρατίας.

Στήν ἐπιστήμη μέσα, πού δουλέψανε ὁ Οἰκονομίδης, ὁ Καλλιγᾶς, ὁ Κρασᾶς και οἱ ἄλλοι ἐρμηνευτές τοῦ θετικοῦ δικαίου, εἶνε ἀνάγκη τῆς ἀρχουσας τάξης ν' ἀλωνίξει τόρα τ' ἄχυρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Μά πέρασε ὁ καιρός πού τά φτωχά παιδιά, πού ἔρχονταν στό πανεπιστήμιο, μπορούσαν νά φάνε ἀδιαμαρτύρητα τέτια τροφή. Ἐσεῖς θά σερβίρετε και ἔσεῖς θά τρώτε τά ἄχυρά σας. Νά εἰσθε δέβαιοι γι αὐτό. Ἡ ψυχὴ τῶν νέων δὲν σᾶς ἀνήκει πιά».

Ὁ Δάσκαλος, ἀφοῦ σέ μιὰ σειρά ἄρθρα του στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» μελέτησε τίς πνευματικῆς μορφῆς ἀντίδρασης (: Τύπος, Ἐκκλησία, Σχολεῖο, Ἐπιστήμη και Τέχνη) καθόριζε τό καθῆκον τῶν διανοουμένων:

«Ἐχουμε χρέος νά δουλέψουμε γερά ὄλοι γιά νά ἀντιμετωπίσουμε τόν ἀντίπαλο σέ ὄλη τῆ γραμμῆ. Ἐχουμε χρέος νά ὀργανώσουμε τό ἰδεολογικό μας μέτωπο, νά κρα-

¹ «Ἀρχαιοφιλόσοφοι» εἶνε ὄρος πού ἔδωσε ὁ Γληνός στοὺς νεαροὺς τότε νεοκαντιανούς και ἄλλους «διανοούμενους» πού ἦρθαν ἀπό τῆ Γερμανία και συνεργάστηκαν στήν ἐκδοση τοῦ περιοδικοῦ: «Ἀρχεῖον φιλοσοφίας και θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν». Βλ. σχετικὰ τό ἄρθρο τοῦ Δ. Καστρινοῦ «Οἱ ἀρχαιοφιλόσοφοι» στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» τοῦ Ἀπρίλη 1934, σ. 195-116.